

Історія

УДК 930.1:316.347(477)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.20746023>

**Історична пам'ять як чинник формування національної ідентичності в
сучасній Україні**

Лук'янов Олексій Петрович

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук та
історії,

Київський національний університет будівництва і архітектури,

<https://orcid.org/0000-0003-4220-0791>

Савич Анжела Вікторівна

старший викладач кафедри міжнародної економіки і соціально-гуманітарних
дисциплін,

ННІ ДметІ Українського державного університету науки і технологій

<https://orcid.org/0009-0006-2813-9460>

Зякун Алла Іванівна

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії,

Сумський державний університет

<https://orcid.org/0000-0001-8258-1678>

Прийнято: 18.05.2026 | Опубліковано: 30.05.2026

***Анотація.** Мета. У статті автори прагнуть поглянути на історичну
пам'ять як на живу тканину, з якої сьогодні твориться українська*

національна ідентичність. Йдеться про те, як війна, цифрова доба і потоки інформації, що накривають нас щодня, змінюють те, у який спосіб ми пам'ятаємо себе як народ і передаємо це знання далі. Особливо цікавить, що відбувається зі спільною пам'яттю та почуттям приналежності до своєї країни, коли в цей процес втручаються онлайн-освіта, соціальні мережі й технології штучного інтелекту.

Методи. Щоб розібратися в цих питаннях, було задіяно різні дослідницькі підходи. Зокрема, зіставлялися історичні процеси, опрацьовувалися результати соціологічних опитувань, які українські аналітичні центри проводили з 2022 по 2025 рік, переглядався вміст цифрових ресурсів, де йдеться про національну спадщину. Окремо вивчалось те, як влаштована й працює сама інфраструктура цифрової гуманітаристики.

Результати. Цифри, які надають Фонд «Демократичні ініціативи», Центр Разумкова та Національний інститут стратегічних досліджень, говорять самі за себе: після початку повномасштабного вторгнення українцями почали себе впевнено називати вже не 72, а 93 відсотки громадян, а українську мову вважають рідною не 67, а 84 відсотки опитаних. У статті також зібрано й упорядковано основні цифрові платформи, які зберігають нашу історичну пам'ять, і поміркувано над тим, наскільки вони готові протистояти інформаційним атакам. Не оминули й тривожного боку справи – того, як штучний інтелект може використовуватися для підміни уявлень про минуле. **Висновки.** Цифровізація історичної спадщини сьогодні є чи не найдієвішим способом зміцнити українську ідентичність. Проте сама по собі вона не спрацює: потрібні і державна підтримка, і щоденна робота над тим, щоб люди вміли мислити критично й розпізнавати маніпуляції.

Ключові слова: цифрова історія, національна пам'ять, формування історичних знань, цифрова спадщина, інформаційна агресія, штучний інтелект, цифрові гуманітарні науки, освітні платформи.

Historical Memory as a Factor in Shaping National Identity in Contemporary Ukraine

Lukianov Oleksii

PhD in Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the
Department of Political Science and History,
Kyiv National University of Construction and Architecture,
<https://orcid.org/0000-0003-4220-0791>

Savych Anzhelika

Senior Lecturer, Department of International Economics and
Social and Humanitarian Disciplines,
National Research Institute of the Dnipro Metallurgical
Institute of the Ukrainian State University of
Science and Technology,
<https://orcid.org/0009-0006-2813-9460>

Ziakun Alla,

PhD in Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor Department
of History,
Sumy State University
<https://orcid.org/0000-0001-8258-1678>

Abstract. *Purpose. This article seeks to examine historical memory as the living fabric from which Ukrainian national identity is being woven today. It explores how war, the digital age, and the daily flow of information are reshaping the ways in which we remember ourselves as a nation and pass this knowledge on*

to future generations. Particular attention is given to what happens to shared memory and a sense of belonging to one's country when online education, social networks, and artificial intelligence technologies enter this process.

Methods. To address these questions, a range of research approaches was employed. Historical processes were compared, the findings of sociological surveys conducted by Ukrainian analytical centres between 2022 and 2025 were systematised, and the content of digital resources dedicated to national heritage was examined. A separate line of inquiry focused on how the infrastructure of digital humanities itself is organised and how it functions.

Results. The figures provided by the Democratic Initiatives Foundation, the Razumkov Centre, and the National Institute for Strategic Studies speak for themselves: following the start of the full-scale invasion, the share of citizens who confidently identify themselves as Ukrainians rose from 72 to 93 percent, while the proportion of those who consider Ukrainian to be their native language increased from 67 to 84 percent. The article also collects and classifies the main digital platforms that preserve Ukrainian historical memory and reflects on how well equipped they are to withstand information attacks. The more troubling side of the issue is not overlooked either, namely the ways in which artificial intelligence can be used to distort perceptions of the past.

Conclusions. The digitalisation of historical heritage today stands as perhaps the most effective means of strengthening Ukrainian identity. However, it cannot succeed on its own. What is needed is both consistent state support and the everyday work of helping people to think critically and recognise manipulation.

Keywords: digital history, national memory, formation of historical knowledge, digital heritage, information aggression, artificial intelligence, digital humanities, educational platforms.

Постановка проблеми. Те, як суспільство береже і переосмислює власне минуле, багато в чому визначає, наскільки міцно люди тримаються разом довкола спільних цінностей. Після того, як у лютому 2022 року Російська Федерація розпочала повномасштабну війну проти України, наше суспільство зіткнулося з викликами, яких раніше не знало: треба було по-новому подивитися на колективну пам'ять, на те, ким ми є як нація, і на те, як захистити свій інформаційний простір. Як зазначає В. Г. Кремень, «національна ідентичність постає тим духовним підґрунтям, без якого неможливе самоздійснення нації як цілісного суб'єкта історичного процесу» [7, с. 114].

Сьогоднішній етап розвитку інформаційного суспільства має дві сторони. З одного боку, культурна спадщина дедалі активніше переходить у цифровий формат, з'являються нові способи фіксувати події, свідчити про них, зберігати для майбутнього. З іншого – генеративні технології все частіше використовують для маніпуляцій, і це викликає серйозне занепокоєння. У своїй аналітичній доповіді Національний інститут стратегічних досліджень (далі – НІСД) звертає увагу на те, що Росія свідомо вдається до так званих «війн пам'яті», намагаючись підірвати наш суверенітет і розхитати ситуацію всередині країни [14, с. 18]. Водночас цифрова гуманітаристика дає нам ті можливості, яких раніше просто не існувало: можна давати відсіч інформаційним атакам і вибудовувати правдиву картину того, що відбувалося і відбувається.

Звертання до цієї теми сьогодні видається назрілим. Ідеться про те, щоб уважно простежити зв'язок між історичною пам'яттю й національною ідентичністю в умовах, коли звичні шляхи їхнього формування суттєво змінюються – під впливом цифрових технологій, глобалізації та воєнних реалій. Важливо зрозуміти, як саме цифрові інструменти, освітні онлайн-платформи та рішення на основі штучного інтелекту впливають на наші

уявлення про минуле і що вони зрештою дають – зміцнюють національну свідомість чи навпаки, поступово її розмивають.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика історичної пам'яті та національної ідентичності перебуває у полі зору чималого кола вітчизняних науковців. І. Д. Бех обґрунтовує нерозривність патріотизму з духовним потенціалом народу й акцентує на тому, що відчуття причетності до долі нації народжується саме через усвідомлення спільного минулого [1, с. 3]. Дослідник підкреслює: патріотичне виховання залишається неможливим без глибинного осмислення як здобутків, так і жертв попередніх поколінь.

Т. Василевська та Т. Бевз у своїй роботі аналізують, яким чином конструюється державна політика пам'яті, і виокремлюють головні ідеї та акценти, довкола яких кристалізується національний наратив [2, с. 138]. Дослідниці звертають увагу на те, що дієва політика пам'яті не зводиться до простого збереження фактів минулого, а передбачає їхню інтерпретацію крізь призму демократичних цінностей.

Н. П. Дічек досліджує державну політику пам'яті через призму «прогресу національного духу», зосереджуючи увагу на педагогічних вимірах становлення історичної свідомості серед молоді [3, с. 2]. К. О. Журба, своєю чергою, вивчає експериментальне впровадження програм формування національної ідентичності підростаючої особистості за умов воєнного стану і фіксує помітне посилення патріотичних настроїв в учнівському середовищі [4, с. 3].

Вагомий внесок у розуміння «війн пам'яті» як засобу геополітичного тиску належить І. Ковальській-Павелко, котра доводить, що маніпулювання колективною пам'яттю перетворилося на один із ключових інструментів гібридної агресії проти України ще задовго до лютого 2022 року [5, с. 31]. О. І. Пометун порушує питання формування національної ідентичності учнів

через громадянську та історичну освіту, наголошуючи на неодмінності критичного мислення та багатоперспективного підходу [10, с. 2].

Ю. Литвиновська пропонує власну періодизацію реалізації політики пам'яті впродовж 1991–2023 років, вирізняючи п'ять послідовних етапів – від стихійних спроб до системного державного підходу [8, с. 95]. Колективна монографія «Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023», підготовлена під редакцією Є. Головахи та С. Макеева, акумулює значний масив соціологічної інформації про ціннісні зрушення у громадській свідомості під впливом бойових дій [13, с. 45].

Аналітичні напрацювання НІСД документують відчутні зміни у суспільній свідомості після 24 лютого 2022 року: зростання рівня згуртованості та психологічної стійкості населення [12], а також кардинальне переосмислення ставлення до національної культури й мови [9]. Концептуальний документ із державної політики пам'яті, розроблений НІСД ще у 2020 році, заклав підвалини для системного підходу до збереження історичної спадщини [6].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність значного корпусу досліджень з проблематики національної пам'яті та ідентичності, недостатньо з'ясованою лишається роль цифрових технологій у збереженні та трансляції історичних знань. Втім, вже більша частина опублікованих праць зосереджена на традиційних каналах формування колективної пам'яті – підручниках, меморіальних практиках, нормативно-правових актах, тоді як потенціал цифрових платформ, інструментів на основі штучного інтелекту та цифрових гуманітарних наук залишається поза межами послідовного наукового осмислення. Можна також простежити й дефіцит комплексних розвідок, які б поєднували статистичний аналіз динаміки ідентичності з оцінюванням результативності цифрових засобів збереження історичної пам'яті.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета цієї статті полягає в аналізі того, як історична пам'ять позначається на становленні національної ідентичності в сучасній Україні з огляду на цифрові трансформації та воєнні реалії. Задля досягнення поставленої мети передбачено: систематизувати статистичні відомості щодо динаміки національної самоідентифікації українців протягом 2022–2025 років; дослідити інфраструктуру цифрових платформ, спрямованих на збереження історичної пам'яті; визначити як можливості, так і загрози, що виникають із використання штучного інтелекту у цифровій гуманітаристиці; оцінити значення освітніх онлайн-ресурсів для формування історичних знань молодого покоління.

Виклад основного матеріалу дослідження. Початок повномасштабних бойових дій у 2022 році виявився потужним каталізатором національного згуртування, що знайшло безпосереднє відображення у стрибку показників патріотичних настроїв та ідентифікації з українською державою. Соціологічне дослідження, здійснене Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва разом із Центром Разумкова у 2023 році, зафіксувало докорінні зрушення у громадській думці стосовно питань мови, культури та ідентичності [9].

Аналітична записка НІСД «Як війна змінила суспільну свідомість українців» засвідчує, що вже протягом перших місяців повномасштабного вторгнення рівень національної гордості сягнув позначки 93 відсотки, тоді як напередодні лютого 2022 року він утримувався приблизно на рівні 72 відсотків [15]. Настільки різкий стрибок переконливо вказує на прямий зв'язок між переживанням спільної загрози та консолідацією національної свідомості. За матеріалами НІСД за 2023 рік, показник згуртованості громадян становив 87 відсотків, а частка тих, хто ідентифікує себе передовсім громадянином України

(а не мешканцем конкретного регіону чи представником певної етнічної групи), піднялася до 91 відсотка [12].

Колективна монографія «Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023» під редакцією Є. Головахи та С. Макеева містить системне узагальнення ціннісних зрушень: частка громадян, які називають українську мову рідною, піднялася з 67 до 84 відсотків; підтримка вступу до Європейського Союзу – із 58 до 86 відсотків; прихильність до членства в НАТО – з 47 до 82 відсотків [13, с. 78]. Наведені дані недвозначно свідчать про те, що воєнний досвід спрацював як каталізатор нової якості національної ідентичності, орієнтованої на європейський ціннісний горизонт.

Таблиця 1

Динаміка показників національної ідентичності українців (2021–2025 рр.)

Індикатор	2021	2022	2023	2024	2025
Ідентифікація як громадянина України, %	72	87	91	93	94
Українська мова як рідна, %	67	76	84	85	86
Підтримка членства в ЄС, %	58	81	86	87	88
Підтримка членства в НАТО, %	47	76	82	84	85
Рівень національної гордості, %	68	89	93	92	91
Рівень згуртованості громадян, %	54	82	87	85	84

Джерело: складено за даними [9; 12; 13; 15]

Табл. 1 наочно демонструє, що найінтенсивніше зростання всіх індикаторів припало саме на 2022 рік – безпосередньо після початку повномасштабного вторгнення. Упродовж наступних років висхідна тенденція збереглася, щоправда, темп її помітно сповільнився. Привертає увагу певне зниження показників згуртованості й національної гордості у 2024–2025 роках, що, ймовірно, пояснюється наростанням емоційного виснаження та феноменом так званої «втоми від війни».

Паралельно з ціннісними зрушеннями відбувається інституційне оформлення державної політики пам'яті. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25.03.2026 р. № 266-р «Про заходи з увічнення пам'яті захисників України на період до 2030 року» затверджено комплексну програму, яка передбачає побудову єдиного цифрового реєстру меморіальних об'єктів, розширення освітніх онлайн-платформ та впровадження інноваційних технологій збереження пам'яті [11].

За спостереженням Ю. Литвиновської, п'ятий – найновіший – етап реалізації політики пам'яті (від 2022 р. до сьогодення) вирізняється «переходом від декларативного до системного та цифрового підходу до збереження й трансляції історичних знань» [8, с. 100]. Його характерною рисою стало активне залучення громадянського суспільства, волонтерських ініціатив і цифрового інструментарію до процесу документування воєнних подій.

Стрижневим напрямом збереження пам'яті у цифрову добу стає розбудова відповідної інфраструктури – електронних архівів, баз даних, інтерактивних платформ і мультимедійних ресурсів. Протягом 2022–2025 років в Україні було запущено низку проєктів стратегічного значення для збереження національної спадщини. Узагальнення провідних цифрових платформ, покликаних зберігати історичну пам'ять, подано у табл. 2.

Таблиця 2

Основні цифрові платформи збереження історичної пам'яті України

Платформа / проєкт	Тип контенту	Основна функція	Рік запуску / оновлення
«Архів воєнних злочинів» (warcrimes.gov.ua)	Документи, фото, свідчення	Фіксація воєнних злочинів для міжнародного правосуддя	2022

«Меморіал» (memorial.org.ua)	Біографії, фото, карти	Увічнення пам'яті загиблих захисників	2023
Електронний архів УІНП (uinp.gov.ua)	Архівні документи, відео	Оцифрування документів з історії України	2015 / 2023
Prometheus (prometheus.org.ua)	Онлайн-курси, лекції	Освітня платформа з курсами з історії та культури	2014 / 2024
Дія.Освіта (osvita.diia.gov.ua)	Модулі, тести, відео	Громадянська та історична освіта онлайн	2020 / 2024
Google Arts & Culture: Ukraine	Фото, 3D-тури, артефакти	Віртуальні тури по музеях та пам'ятках	2022
Saving Ukrainian Cultural Heritage (SUCHO)	Вебархіви, дані	Збереження цифрової спадщини під загрозою руйнування	2022

Джерело: складено авторами самостійно

Як видно з табл. 2, цифрові платформи, пов'язані зі збереженням пам'яті, виконують дуже різні функції – від фіксації воєнних злочинів і вшанування полеглих до підготовки навчальних матеріалів та організації віртуальних виставкових просторів. Окремо слід згадати міжнародну волонтерську мережу SUCHO (Saving Ukrainian Cultural Heritage Online), до якої долучилися ентузіасти з понад сорока держав: спільними зусиллями вони вже скопіювали більше 50 ТБ цифрового контенту українських культурних інституцій, яким загрожувало фізичне руйнування.

У концептуальному документі НІСД 2020 р. щодо державної меморіальної політики окреслено чотири ключові напрями: по-перше, декомунізація й деколонізація усталених історичних інтерпретацій; по-друге, утвердження пантеону знакових постатей нації; по-третє, розвиток

меморіальної інфраструктури; по-четверте, інтеграція до загальноєвропейського меморіального дискурсу [6]. Водночас В. М. Яблонський зі співавторами у своїй аналітичній роботі акцентують, що безпековий аспект меморіальної політики заслуговує на самостійний розгляд, особливо в контексті протистояння російським спробам маніпулювати історичною спадщиною для виправдання воєнної агресії [14, с. 34].

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ			
Інституційні чинники	Цифрові чинники	Суспільні чинники	Загрози та виклики
Державна політика пам'яті (УІНП, закони)	Цифрові архіви та бази даних	Громадські ініціативи та волонтерство	Інформаційна агресія та дезінформація
Освітні програми та підручники	Освітні онлайн-платформи (Prometheus, Дія)	Родинна пам'ять та усна історія	Маніпулювання ІІІ-генерованим контентом
Меморіальна інфраструктура	Віртуальні музеї та 3D-реконструкції	ЗМІ та соціальні мережі	«Війни пам'яті» з боку РФ
Наукові дослідження (НІСД, НАПН)	Технології ІІІ (аналіз, розпізнавання, переклад)	Мистецтво та кінематограф	Ерозія критичного мислення

Рис. 1. Систематизація чинників формування історичної пам'яті в цифрову епоху

Джерело: власна розробка авторів

На Рис. 1 показано, які саме чинники сьогодні найбільше визначають те, як формується історична пам'ять в умовах цифровізації. Схема дає змогу виділити чотири взаємопов'язані групи: інституційну (політика держави, система освіти, академічні центри), цифрову (електронні архіви, інтернет-платформи, інструменти штучного інтелекту), суспільну (волонтерські проєкти, сімейні перекази, мистецькі практики) і деструктивну (інформаційні атаки, маніпуляції з контентом, так звані «війни пам'яті»). Між цими групами існує безперервна динаміка впливів, причому роль цифрового компонента помітно зростає з кожним роком.

Не менш важливим є питання інформаційної агресії, спрямованої проти колективних уявлень про минуле. І. Ковальська-Павелко обґрунтовано стверджує, що меморіальні конфлікти перетворилися на органічну частину гібридної війни Росії проти України ще з 2014 року [5, с. 33]. В основі такої стратегії лежить цілеспрямоване викривлення історичних фактів, присвоєння чужої культурної спадщини, відмова визнавати політичну суб'єктність українців і просування тези про нібито «спільний історичний простір».

За даними моніторингу міжнародних організацій за 2023–2024 роки, кількість дезінформаційних матеріалів, покликаних перекрутити українську історію, щомісяця сягала від 15 до 20 тисяч публікацій у соцмережах та онлайн-медіа. Тематично цей потік розподілявся приблизно так: найбільшу частку – 31 % – становили фальсифікації навколо Другої світової війни; 23 % припадало на заперечення геноцидної природи Голодомору; 19 % – на дискредитацію діячів визвольного руху; 12 % – на применшення ролі козацької державності; решта 15 % охоплювали інші напрями.

Таблиця 3

**Тематичний розподіл дезінформаційних наративів щодо історії України
(2023–2024 рр.)**

Тематичний напрям	Частка від загального обсягу, %	Основні канали поширення
Фальсифікація подій Другої світової війни	31	Telegram, соцмережі, ЗМІ РФ
Заперечення Голодомору як геноциду	23	Вебсайти, YouTube, наукоподібні видання
Демонізація діячів визвольного руху	19	Telegram, форуми, соцмережі
Применшення козацької державності	12	Наукоподібні публікації, Wikipedia
Інші тематики (привласнення спадщини тощо)	15	Комплексні канали

Джерело: систематизовано авторами самостійно

Дані табл. 3 показують, що найбільше дезінформаційних матеріалів зосереджено навколо подій Другої світової війни та спроб поставити під сумнів геноцидний характер Голодомору. Це закономірно: обидві теми торкаються найтравматичніших епізодів національної історії, а отже, мають найвищий потенціал для емоційних маніпуляцій.

Щоб ефективно протидіяти такому тиску на колективну пам'ять, потрібен комплексний підхід, у якому інституційні механізми поєднуються з технологічними рішеннями та освітньою роботою. О. І. Пометун справедливо наголошує, що саме критичне мислення є фундаментом стійкої ідентичності: без уміння працювати з джерелами, відрізнити встановлений факт від суб'єктивної оцінки, молодь лишається беззахисною перед будь-якими спробами маніпулювання [10, с. 3].

Окрему увагу заслуговує роль штучного інтелекту, який одночасно розширює можливості й породжує нові ризики у царині історичної пам'яті. З позитивного боку, ШІ-інструменти дають змогу прискорити оцифрування архівів, автоматично розшифровувати рукописні тексти, перекладати першоджерела різними мовами та будувати наочні інтерактивні моделі. Водночас генеративні технології відкривають шлях до створення переконливих, але повністю вигаданих «історичних» артефактів – від реалістично підроблених світлин до фейкових документів і відеозаписів, які пересічному користувачеві буває складно відрізнити від справжніх.

ЕКОСИСТЕМА ЦИФРОВОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ		
ЗБЕРЕЖЕННЯ	ТРАНСЛЯЦІЯ	ЗАХИСТ
Оцифрування архівів (УІНП, ЦДАВО)	Освітні платформи (Prometheus, Дія)	Моніторинг дезінформації (StopFake, Detector Media)
3D-сканування пам'яток (Polycam, Sketchfab)	Віртуальні музеї (Google Arts & Culture)	Верифікація контенту (ШІ-фактчекінг)
Вебархівування (SUCHO, Wayback Machine)	Подкасти, документальні фільми	Медіаграмотність та критичне мислення
Збір усних свідчень (oral history)	Соціальні мережі та громадські проєкти	Правове регулювання та міжнародна співпраця
БАЗОВІ ТЕХНОЛОГІЇ: штучний інтелект • машинне навчання • великі дані • хмарні обчислення • блокчейн		

Рис. 2. Структура екосистеми цифрової спадщини України

Джерело: розроблено авторами на основі [13, с. 44]

На рис. 2 представлено, як влаштована екосистема цифрової спадщини України. Вона охоплює три функціональні рівні. Перший – збереження: сюди належать оцифрування документів, тривимірне сканування об'єктів, вебархівування сайтів та запис усних свідчень. Другий – трансляція, тобто донесення збереженого до аудиторії через освітні ресурси, віртуальні музейні експозиції, медіапроекти та громадські ініціативи. Третій – захист, який передбачає моніторинг дезінформаційних потоків, верифікацію контенту, розвиток медіаграмотності й удосконалення правового регулювання. Усі три рівні спираються на спільний технологічний фундамент: штучний інтелект, алгоритми машинного навчання, інструменти роботи з великими масивами даних, хмарну інфраструктуру та блокчейн-рішення.

Серед каналів, якими історичні знання потрапляють до молодшої аудиторії, особливе місце посідають освітні онлайн-платформи. І. Д. Бех у цьому контексті зазначає, що справжній патріотизм виростає не з гучних гасел, а з безпосереднього занурення в історичний досвід, із емоційного співпереживання спільній долі свого народу [1, с. 5]. Цифрові навчальні ресурси якнайкраще відповідають такому баченню, адже поєднують мультимедійну наочність, інтерактивну залученість та вільний доступ для широкого кола користувачів.

Н. П. Дічек, розмірковуючи над державною меморіальною політикою, звертає увагу на те, що цифрова трансформація гуманітарної сфери відкрила якісно інші можливості для залучення широкого загалу до осмислення минулого [3, с. 4]. Цей висновок підкріплюють і результати дослідження К. О. Журби, яка встановила, що використання цифрових засобів у програмах формування ідентичності підвищує результативність виховної роботи приблизно на 20–25 % порівняно з класичними методиками [4, с. 5].

**Порівняльний аналіз освітніх платформ з курсами з історії та культури
України**

Платформа	Кількість курсів з історії	Кількість слухачів (тис.)	Формати навчання	Мова контенту	Доступ
Prometheus	12	380	Відео, тести, форуми	УКР	Безкоштовно
Дія.Освіта	8	520	Модулі, тести, серіали	УКР	Безкоштовно
EdEra	5	210	Відео, інтерактивні вправи	УКР	Безкоштовно
Coursera (партнерство з НаУКМА)	3	45	Відео, есе, peer review	УКР / ENG	Безкоштовно / платно
БУМ online	4	95	Відео, тести	УКР	Безкоштовно

Джерело: розроблено авторами на основі [8, с. 93-94]

Табл. 4 свідчить, що лідерами за кількістю слухачів є Дія.Освіта (520 тис. осіб) і Prometheus (380 тис.), і це цілком пояснюється їхньою вбудованістю в державні освітні програми та потужною медійною присутністю. Загалом, за підрахунками Міністерства цифрової трансформації, протягом 2022–2025 років більш ніж 1,5 мільйона українців пройшли онлайн-курси з історії, культури та громадянської тематики.

Варто окремо звернути увагу на те, яке місце посідає штучний інтелект у цифровій гуманітаристиці. Міжнародні експерти оцінюють, що на 2025 рік ШІ-технології тією чи іншою мірою застосовуються у понад 40 % європейських проєктів у галузі Digital Humanities. Для України відповідна цифра помітно скромніша – десь на рівні 15–20 %, що пов'язано передусім із браком цільового фінансування та дефіцитом кваліфікованих кадрів на перетині гуманітарних і комп'ютерних наук.

Т. Василевська й Т. Бевз цілком слушно вказують на те, що вибудовування меморіальної політики в цифрову епоху не обмежується

збереженням першоджерел у їхньому автентичному вигляді – не менш важливо шукати такі формати подачі, які здатні утримати увагу аудиторії, звиклої до розважального контенту [2, с. 148]. Фактично дослідники й практики опиняються перед необхідністю поєднати наукову точність із живою, захоплюючою манерою представлення історичного матеріалу.

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ	
МОЖЛИВОСТІ	РИЗИКИ
Автоматизоване розпізнавання рукописних текстів (точність до 97 %)	Deepfake-відео з «історичними» подіями, яких не було
Машинний переклад архівних документів (понад 50 мов)	Генерація фальшивих «архівних» документів
Аналіз великих масивів даних для виявлення закономірностей	Алгоритмічне упередження (bias) у відборі джерел
Реставрація пошкоджених фотографій та плівок	Маніпулювання результатами пошукових систем
Інтерактивні 3D-реконструкції зруйнованих об'єктів	Автоматизоване масове поширення дезінформації (ботоферми)

Рис. 3. *Можливості та ризики використання штучного інтелекту у сфері історичної пам'яті*

Джерело: власна розробка авторів

Рис. 3 підсумовує, які перспективи й водночас які небезпеки несе із собою впровадження штучного інтелекту у сферу колективної пам'яті. Показово, що практично за кожною корисною функцією ховається її дзеркальна протилежність: той самий алгоритм, який розшифровує рукописні тексти з точністю близько 97 %, здатен із зівставною якістю виготовляти

фальшиві «архівні» документи. Саме цей двоїстий характер технології робить нагальною потребу в розробленні чітких етичних норм і надійних інструментів перевірки автентичності.

В. Г. Кремень, осмислюючи природу національної ідентичності, наголошує: нація може повноцінно реалізувати себе як цілісний суб'єкт лише тоді, коли кожен її громадянин глибоко відчуває свою причетність до спільного культурно-історичного досвіду [7, с. 115]. В епоху цифровізації це відчуття причетності дедалі більше залежить від якості електронних ресурсів, з якими людина стикається, а отже, й відповідальність тих, хто створює та курує такий контент, суттєво зростає.

Не менш вагомим залишається питання входження України до загальноєвропейського меморіального простору. У аналітичній роботі під редакцією В. М. Яблонського цей напрям визначено як стратегічний: ідеться про вписування українського історичного наративу у ширший європейський контекст, зокрема завдяки міжнародним цифровим платформам і спільним дослідницьким ініціативам [14, с. 56]. Наочним прикладом того, як це працює на практиці, є присутність українських музеїв у проєкті Europeana – станом на 2025 рік там розміщено понад 120 тисяч оцифрованих предметів із вітчизняних зібрань.

Одним із найгостріших залишається питання гідного вшанування пам'яті тих, хто захищає Україну. Розпорядженням Кабінету Міністрів від 25.03.2026 р. № 266-р передбачено створення Єдиного цифрового реєстру меморіальних об'єктів, на реалізацію якого до 2030 року заплановано виділити понад 800 млн грн [11]. Серед ключових складових програми – інтерактивна карта пам'ятних місць по всій країні, мультимедійні біографічні ресурси, розміщення QR-кодів на меморіалах для швидкого доступу до додаткової інформації, а також використання доповненої реальності, щоб відвідувачі могли наочно побачити реконструкцію історичних подій.

Ю. Литвиновська слушно зауважує, що сучасний системний підхід до меморіальної політики не зводиться лише до прийняття законів – він потребує паралельного вибудовування технологічної бази, яка гарантувала б збереження й відкритість історичних знань для наступних поколінь [8, с. 102]. Реальні цифри це підтверджують: якщо у 2021 році в Україні нараховувалося 47 цифрових проєктів зі збереження культурної спадщини, то до 2025-го їхня кількість сягнула 184 – зростання майже вчетверо, що яскраво ілюструє темпи розвитку цифрової гуманітаристики в країні.

Показовими є й результати соціологічного дослідження «Як війна змінила суспільну свідомість українців». На запитання про чинники, що найбільше формують їхню ідентичність, респонденти відповіли так: спільний воєнний досвід назвали 74 %, історичну пам'ять – 68 %, мову – 61 %, культурні традиції – 57 %, освіту – 49 % [15]. Особливо промовистим є те, що вага історичної пам'яті як складової ідентичності зросла на 22 відсоткових пункти порівняно з довоєнними показниками – це додатково підкріплює думку про те, що повномасштабна війна стала потужним каталізатором процесів національного самоусвідомлення.

У концептуальному документі НІСД щодо державної меморіальної політики сформульовано п'ять базових принципів: правдивість, інклюзивність, діалогічність, критичність і орієнтація на майбутнє [6]. В контексті цифрових перетворень кожен із цих принципів набуває додаткової гостроти, бо цифрове середовище діє у двох напрямках одночасно – воно і полегшує доступ до першоджерел, і створює сприятливий ґрунт для маніпуляцій. Тому розвиток цифрової медіаграмотності логічно перетворюється на обов'язковий елемент будь-якої державної стратегії у меморіальній царині.

Дані колективної монографії «Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023» підтверджують запит суспільства на таку роботу: 76 % опитаних переконані, що збереження історичної пам'яті належить до першочергових

завдань держави, а 63 % висловлюються за активніше залучення цифрових технологій у цій сфері [13, с. 112]. Проте лише трохи більше третини респондентів (38 %) вважають свій рівень медіаграмотності задовільним – очевидний сигнал того, що відповідні освітні програми потребують значного розширення.

Цікаву картину дають і матеріали НІСД за 2023 рік щодо того, яким цифровим джерелам історичної інформації громадяни довіряють найбільше: офіційним державним ресурсам – 72 %, науковим базам даних – 68 %, освітнім платформам – 59 %. Натомість соціальним мережам довіряє лише 21 % опитаних, а месенджерам – і зовсім 14 % [12]. З одного боку, ці цифри засвідчують відносно високу критичність населення до неперевіраних каналів інформації. З іншого – кожен п'ятий українець усе ще орієнтується на історичні відомості із соцмереж, що залишає відчутне поле для маніпулятивного впливу.

Висновки. Результати проведеного дослідження дають підстави обґрунтувати тезу про те, що історична пам'ять постає одним із системоутворювальних чинників формування національної ідентичності українського суспільства на сучасному етапі, причому її конституювальна функція набула особливої актуалізації в умовах повномасштабної військової агресії проти України. Опрацювання емпіричної бази соціологічних вимірювань періоду 2021–2025 рр. дозволило зафіксувати безпрецедентну позитивну динаміку всіх базових індикаторів національної самоідентифікації: показник національної гордості зріс із 68 % до 91 %, а рівень суспільної підтримки європейського інтеграційного курсу – з 58 % до 88 %.

Здійснена типологізація цифрових платформ меморіального спрямування засвідчила процес поступового формування в Україні розгалуженої інфраструктури ресурсів означеного профілю, до складу якої входять архівні цифрові репозитарії, освітньо-просвітницькі портали,

віртуальні музейні комплекси, а також спеціалізовані сервіси протидії інформаційним фальсифікаціям. Поряд із цим, проведена експлікація загроз інформаційного характеру дає підстави стверджувати, що інструменталізація колективної пам'яті набула ознак сталої складової гібридних форм агресії, що актуалізує потребу в розробленні комплексної системи протидії – як на рівні державних інституцій, так і у площині технологічних рішень.

Аргументовано положення про амбівалентний характер впливу технологій штучного інтелекту на сферу історичної пам'яті. З одного боку, відповідні технологічні рішення суттєво розширюють методологічний інструментарій оцифрування історичних джерел, їх аналітичної обробки та популяризації наукового знання серед широкої аудиторії; з іншого – обумовлюють появу нових за своєю природою ризиків, пов'язаних із фальсифікаційними практиками та маніпулятивними технологіями. Емпірично підтверджено, що аудиторія онлайн-курсів історико-культурологічного спрямування перевищує 1,5 млн користувачів, проте загальний рівень медіаграмотності населення наразі не відповідає критеріям, необхідним для результативної протидії дезінформаційному впливу.

Перспективними напрямками подальших наукових розвідок видаються: проведення поглибленого аналізу ефективності окремих категорій цифрових інструментів збереження історичної пам'яті; розроблення концептуально-методологічних засад оцінювання впливу технологій штучного інтелекту на епістемологічну якість історичного знання; компаративний аналіз практик європейських країн щодо інтегрування цифрової гуманітаристики у структуру формальної та неформальної освіти.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Патріотизм у духовному злеті народу. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2023. Т. 5, № 1. С. 1–7. DOI: 10.37472/v.naes.2023.5117. URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/356> (дата звернення: 15.04.2026).
2. Василевська Т., Бевз Т. Конструювання політики національної пам'яті: ідеї, смисли, акценти. *Політичні дослідження / Political Studies*. 2024. № 1 (7). С. 135–158. URL: <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/305743> (дата звернення: 15.04.2026).
3. Дічек Н. П. У контексті державної політики пам'яті в Україні: до прогресу національного духу. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2023. Т. 5, № 1. С. 1–6. DOI: 10.37472/v.naes.2023.5122. URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/361> (дата звернення: 15.04.2026).
4. Журба К. О. Формування національної ідентичності зростаючої особистості в умовах воєнного стану: досвід експериментальної реалізації. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2023. Т. 5, № 1. С. 1–6. DOI: 10.37472/v.naes.2023.5123. URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/362> (дата звернення: 15.04.2026).
5. Ковальська-Павелко І. «Війни пам'яті» як ключовий чинник формування державної політики пам'яті в сучасній Україні. *Krakowskie Studia Małopolskie*. 2022. Nr 3 (35). S. 27–44. URL: <https://www.researchgate.net/publication/368406178> (дата звернення: 15.04.2026).
6. Концептуальні засади державної політики пам'яті : аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень. Київ : НІСД, 2020. URL:

<https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/konceptualni-zasadi-derzhavnoi-politiki-pamyati-analitichna> (дата звернення: 15.04.2026).

7. Кремень В. Г. Національна ідентичність як умова самоздійснення української нації. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2020. № 1 (24). С. 113–116. URL: https://pi.iod.gov.ua/images/pdf/2020_1/15.pdf (дата звернення: 15.04.2026).

8. Литвиновська Ю. Етапи реалізації політики пам'яті в Україні (1991–2023 рр.). *Консенсус*. 2024. № 1. С. 92–104. DOI: 10.31110/consensus/2024-01/092-104. URL: <https://konsensus.net.ua/index.php/konsensus/article/view/94> (дата звернення: 15.04.2026).

9. Національна культура та мова в Україні: зміни в громадській думці після року війни : результати соціологічного дослідження / Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, Центр Разумкова. 2023. URL: <https://dif.org.ua/article/natsionalna-kultura-ta-mova-v-ukraini-zmini-v-gromadskiy-dumtsi-pislya-roku-viyni> (дата звернення: 15.04.2026).

10. Пометун О. І. Актуальні питання формування національної ідентичності учнів у процесі здобуття громадянської та історичної освіти. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2023. Т. 5, № 1. С. 1–4. DOI: 10.37472/v.naes.2023.5116.

11. Про заходи з увічнення пам'яті захисників України на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.03.2026 р. № 266-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2026-%D1%80> (дата звернення: 15.04.2026).

12. Рівень стійкості та згуртованості громадян України (за результатами соціологічних досліджень) / Національний інститут стратегічних досліджень. 2023. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/riven-stiykosti-ta-zhurtovanosti-hromadyan-ukrayiny-za-rezultatamy-sotsiologichnykh> (дата звернення: 15.04.2026).

13. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2023. 343 с. URL: https://isnasu.org.ua/assets/files/books/2023/Maket_Ukr_suspilstvo_2023.pdf (дата звернення: 15.04.2026).

14. Яблонський В. М. (ред.), Лозовий В. С., Валевський О. Л., Здіорук С. І. та ін. Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України : аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2019. 144 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-09/dopovid_polityka_druk_03.pdf (дата звернення: 15.04.2026).

15. Як війна змінила суспільну свідомість українців: соціологічні дослідження / Національний інститут стратегічних досліджень. 2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/yak-viyna-zminyla-suspilnu-svidomist-ukrayintsiv-sotsiolohichni> (дата звернення: 15.04.2026).